

‘Toplayıcılık’tan Uzmanlık Alanına Film Arşivciliği

Film Archiving from “Collecting” to the Area of Profession

Fatma Okumuş*

Öz

Film arşivciliği, giderek daha çok sayıda ve türde film üretilmesi nedeniyle birçok altbaşlık kazanmaktadır. Diğer taraftan, yeni teknik olanaklara kolayca ulaşılmasıyla görsel-işitsel yapımlar, hızla artmaktadır. Bu yapımlar, ‘kültürel miras’ın korunması açısından da önem kazanmaktadır. Gelinek noktada, film arşivciliği, ‘toplayıcılık’ın ötesine geçerek yeni işlevler kazanmıştır. Film arşivciliği artık, bir uzmanlık alanı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, film arşivciliğinin geçirdiği aşamaları gözden geçirmek, anlamlı görünmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sinema tarihi; film arşivciliği; sahihsiz filmler.

Abstract

Film archiving, due to the production of increasingly large number and types of film, has been gaining many subheadings. On the other hand, together with easy access to the new technical possibilities, the audio-visual production has been increasing rapidly. These productions, in terms of preserving cultural heritage has become more and more important. In present situation, the film archiving, has attained new functions by passing beyond “collecting”. Film archiving, now, has been considered as an area of profession. Therefore, reviewing the stages of film archival studies, seem to be quite meaningful.

Keywords: Film histor; film archiving; orphan films.

Giriş

Film arşivciliği, bir uzmanlık alanı olarak değerlendirildiğinde, hem kütüphanecilik hem de müzecilik çalışmalarıyla ilişkilidir (Edmondson, 1995, s. 245). Diğer taraftan film arşivciliği, giderek ‘görsel-işitsel arşivcilik’ çalışmalarına ulaşmıştır.¹

Arşivcilik

Verne Harris’in ‘tüm arşivciler okumalı’ (Harris, 1997, s. 61) dediği Derrida’nın ‘Archive Fever’² çalışmasında, Latince *archivum*dan ya da *archium*dan gelen ‘arşiv’ sözcüğünün anlamının, başlangıçta ev, ikametgah, adres, üst düzey yetkililerin, hükümdarların (*archon*) oturdukları yer anlamında kullanılan Yunanca *arkheion* sözcüğünden geldiği belirtilmektedir. Resmi belgelerin de dosyalandığı yerler olan *arkheion*larda yaşayan *archon*lar, yani hükümdarlar, ‘her şeyden önce belgelerin koruyucuları’dır (Derrida, 1995, ss. 9–10).

Latince, ‘resmi daire, belediye sarayı’ anlamı taşıyan arşiv, ‘kurumların, gerçek ve tüzel kişilerin gördükleri hizmetler, yaptıkları haberleşme veya işlemler neticesinde meydana gelen ve bir maksatla, belli bir sistem dahilinde saklanan doküman ve bu dokümana bakan birim veya bu dokümanların barındırıldığı yerler’ (Oğuz, 2008, s. 2) olarak tanımlanmaktadır.

* Yard. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Sinema ve Televizyon Bölümü. e-posta: fokumus@anadolu.edu.tr

¹ İlk örneklerden biri için bkz. ed. Helen P. Harrison, *Audiovisual Archive Literature*, (Paris: General Information Programme an UNISIST United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1992).

² *Cogito* dergisinin Derrida Özel Sayısında Recep Alpyağılı, “ ‘Marrano’ Derrida, ‘Morisko’ İbn Arabi” yazısında İngilizce’ye ‘archive fever’ olarak çevrilen Fransızca ‘mal d’arche’ kavramını ‘ateş humması’ olarak Türkçeleştirmiştir.

Arşivcilik, bir uzmanlık alanı olarak, hızla gelişen yüksek teknik iletişim ortamları (uydu kanalları, bilgisayar modemleri, e-posta, vd.) ile çoklukanallar ve çoklukültürel etkileşimlerle sadece geçmişle değil bugünle de yakından ilgilidir ve toplumsal anlamda 'Biz, ne yaptık? Nasıl yaptık? Yaparken, düşüncelerimiz ve eylemlerimiz nelerdi?' sorularını açıklamaya çalışmaktadır.

Amerika'ya ilk yerleşenlerin beraberinde getirdiği, kilise ve aileler tarafından saklanan evlilik, doğum, vaftiz kayıtları; avcılar tarafından gerçekleştirilen tüm işlemleri gösteren basılı rapor veya kâğıtların listelenmesi, ticari satışlar; mektup, günlük, yaşamöyküsü, emlak senet kayıtları gibi ev, aile, birey eylemlerinin dosyalanmasıyla başlayıp giderek gelişen ve (1775-1783) Amerikan Devrimi'nden sonra birinci 'Continental Congress'in (1774 ile 1781 yılları arasındaki Amerikan Milli Meclisi), tüm vatandaşlar adına resmi kayıtların korunmasının kabul edilmesiyle genişleyerek devam eden arşivcilik çalışmalarının sonucunda, Aralık 1936'da kurulan 'The Society of American Archivists' (SAA) (Amerikan Arşivciler Derneği), arşivcilik konusunda 1938'den beri 'American Archivist' (Amerikan Arşivcileri) dergisini çıkarmakta, lisans ve lisansüstü arşivcilik çalışmaları için programlar hazırlamakta, 2001 yılından beri de yıllık olarak arşivcilik toplantıları düzenlemektedir.³

Uzmanlık Alanı Olarak Film Arşivciliği

Film arşivciliğinin uzmanlık alanı olarak değerlendirilmeye başlandığı 1970'li yıllarda Wolfgang Klaue, film arşivcisinin görevlerini dört aşamada ele almaktadır (Klau, 1974/75, ss. 49-50):

- Filmlerin Toplanması
- Filmlerin Korunması
- Filmlerin Kataloglandırılması
- Filmlerin İzlenilebilmesi

Iris Barry ve John Abbot, 1935 yılında, New York'ta, kısa adı MoMA olan Museum of Modern Art's Film Library'de (Modern Sanat Müzesi Film Kütüphanesi) ilk film arşivini kurmuşlardır (Henson 1997, s. 1). Amaçlarının bilimsel, eğitsel, haber verme amaçlı öyküsel, belgesel, çizgi film vb. tüm filmleri saptamak, kataloglandırmak, korumak, sergilemek, müzeler ve diğer kurumlar arasında dolaşımını sağlamak olduğunu belirtmişlerdir (Abbot, 1995, s. 326). Söz konusu süreçte, önemli sayıda filmin ve gösterimlerle ilgili belgenin, sonsuza dek kaybolduğu (Amerika'da sessiz sinema örneklerinin % 75'inin, 1950 öncesi sesli filmlerin ise % 50'sinin kayıp olduğu (Henson 1997, s. 1) düşünülmüş; ancak sinema belgelerinin saklanmasıdaki gelişen ilgi sayesinde birçok film, saklandıkları, daha önce de yaşandığı gibi (Abbot, 1995, s. 288) çok şaşırtıcı yerlerde bulunarak kataloglandırma çalışmalarının ilk adımları atılmıştır.

Peter Decherney, MoMA Film Kütüphanesi'nin açılışından önce film koleksiyonculuğu alanında iki önemli çalışmadan söz etmektedir (Decherney, 2001, ss. 164-165). Bunlardan ilki, 1927'de, elitist bir yaklaşımla Harvard Üniversitesi Fogg Art Museum tarafından; diğeri 1933'te, Marksist bir yaklaşımla Harry Alan Potamkin tarafından sunulan, film koleksiyonculuğu önerileridir. (Tablo 1)

³ The Society of American Archivists'in (SAA) ayrıntılı tarihsel gelişimi için bkz. <http://www2.archivists.org/about/introduction-to-saa> <http://www2.archivists.org/about/introduction-to-saa> 05 Kasım 2013 tarihinde erişildi.

(Tablo 1): Harry Alan Potamkin'in film kütüphanesi için katalog önerisi Bir Film Kütüphanesi

Katalog Bölümleri	
İki temel bölüm:	
1. Yabancı Filmler	
2. Yerli Filmler	
I. Filmler	
A.	B.
1. Dramatik	1. Popüler
2. Etnolojik	2. Biçemsel ve teknik buluşlar (film yapım ilkeleri)
3. Deneysel	3. Bağımsız gösterimler
a. soyut	
b. 'pure' sinema (absolute)	
4. Eğitsel	4. Bağımsız yönetme
5. Endüstriyel	5. Ulusal Çekimler – İsveç, İtalyan, vb.
6. Belgesel	6. Endüstriyel Çekimler (Fox, Metro, vb.)
7. Animasyon	7. Konulu filmler – halk filmleri, gangster, yasaklama (haberler-filmler)
	8. Diziler
	9. Kısalar
	a. gezi
	b. vodvil
	c. spor filmi
	d. özel ve deneysel
	10. Uzun metrajlı başyapıtlar
II. Senaryolar (Bilinen ve önemli yazarlarca yazılmış ya da değerli filmlerin senaryoları)	
III. Düzenlemeler	
A. Sahne Kuruluşları	
B. Kostüm Düzenlemeleri	
IV. Filmlerin Tanıtım Fotoğrafları (bkz. bölüm 1)	
V. Kitaplar, Dergiler ve Kitapçıklar	
A. Tarih	
B. Romanlar	
C. Yararlanılan kaynak	

(Potamkin'den aktaran Decherney 2001, ss. 164-165)

Film arşivciliğinin öncülerinden Iris Barry, 1945'te, bir araştırma alanı olarak sinema arşivinin, yeni uzman bakışını beklediğini vurgulamıştır (Barry, 1945, s. 209).

1935 yılında MoMA'da, daha sonraki tüm film arşivlerine örnek olduğu düşünülen (Henson 1997, s. 1) Film Kütüphanesi'nin açılmasının ve 1936 yılında, Iris Barry ve ekibi tarafından düzenlenen 'Amerika'da Filme Kısa Bir Genel Bakış: 1895 – 1932' (Catapano, 1994, s. 39) başlıklı serginin ardından diğer ülkelerde de film arşivciliği çalışmalarının kurumlaştığı görülmektedir.

Üretilen tüm filmlerin, tek bir çatı altında toplanıp saklanması olası görülmemektedir. Bu nedenle, temel hareket noktasının ve sorunsalın, filmler arasında 'seçim' yapmak olduğuna dikkat çekilmektedir.

Erken dönem film yapımcılarının çok küçük bir yüzdesinin ayakta kalması, varolanların arşivlerinin başına yangın, yıldırım vb. çeşitli felaketlerin gelmesi önemli bir sorundur.

Örneğin 1907'den beri sakladığı negatifler, yapım, yönetim, yazar kayıtları ve ticari kayıtlarla 1970'lerde Stokholm'de hâlâ ayakta olan Svenska Biografteatern (İsveç Kütüphanesi), Eylül 1941 ve Temmuz 1948'de çıkan yangınlarla tüm İsveç film belgelerini kaybetmiştir. Daha sonra dünyanın dört bir yanında yapılan aramalarla bazılarının kopyalarına ulaşılmıştır (Werner, 1974/75, s. 11).

Tek başına bir filmin ya da bir yönetmenin, hatta bir ülkenin bütün filmlerini incelemek yeterli görülmemektedir. Temel konu, 'Nasıl bir film arşivi?' sorusunun yanıtını bulmaktır (Bowser, 1974/75, s. 2). Bu anlamda, 1994'te Eric de Kuiper, arşiv çalışmalarında filmlerin etiketlendirilme/sınıflandırılma sürecinin kaçınılmazlığından söz eder (Kuiper, 1994, s. 100).

1990'lı yıllarda film arşivciliği çalışmaları giderek film müzeleri ve film kütüphaneleri özelinde irdelenmeye başlanmıştır. UNESCO, dünyadaki film müzeleriyle ilgili incelemelerde bulunarak Yeni Zelanda, Kore, Rusya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Fransa, İspanya gibi ülkelerdeki film müzelerini, 'görsel-işitsel medya' kapsamında ele almıştır (UNESCO, 1994). 2006 yılında Stephen Bottomore, dünya çapında kapsamlı bir film müzeleri listesi ve bibliyografyası hazırlamıştır (Bottomore, 2006, ss. 261-273).

Belirtilmeye çalışıldığı üzere, film arşivciliği çalışmalarında başlangıçta, filmlerin toplanması, korunması, kataloglandırılması temel sorunken; giderek filmlere ilişkin tüm belgeler için de aynı sorunlar belirmeye başlamıştır. Önemli bir diğer nokta, artık filmlerin 'görsel-işitsel miras' başlığı kapsamında değerlendirilebilecek bir türünün de var olduğunun farkına varılmasıdır.⁴

Sahipsiz Filmler

1980'lerde, film arşivciliği çalışmalarında yaygın olarak kullanılan 'nitrat beklemez' sloganının yerine 1990'lı yıllarda, orphan films/*sahipsiz filmler* kavramının aldığı belirtilmektedir (Streible, 2007, s. 124). Terim, ilk olarak Kongre Kütüphanesi tarafından 1993 yılında tanımlanmıştır.⁵Sahipsiz filmler, kime ait oldukları bilinmeyen, dolayısıyla telif hakları da olmayan ve tecimsel olmayan tüm filmleri kapsamaktadır. Sessiz filmlerden hem eski hem yeni haber filmlerine, endüstriyel ve eğitim amaçlı filmlere, etnografik filmlere, bağımsız filmlere, amatör yapımlara, hükümet filmlerine, reklam ve sponsor filmlerine, öğrenci çalışmalarına kadar birçok türü bulunan bu filmler çoğaltımları, onarımları, korunma araçları için özel ya da ulusal para kaynaklarına da sahip olmadıklarından bir süre sonra izine rastlanmamaktadır.⁶

1999 yılında Güney Carolina Üniversitesi tarafından düzenlenen 'Orphans of the Storm: Saving Orphan Films in the Digital Age' (Sayısal Çağda Sahipsiz Filmleri Korumak) sempozyumunda⁷, Paolo Cherchi Usai, milyonlarca sahipsiz film olduğunu belirtilerek film arşivciliğinin boyutlarının genişlediğini vurgulamaktadır (Usai, 2008). Film çalışmalarının ötesinde sahipsiz filmler, kültürel mirasın bir ögesi olarak değerlendirilerek ele alınmaya (Cohen, 2004, ss. 719-731) hatta sahipsiz filmlerin estetiğinden söz edilmeye başlanmıştır.⁸

⁴ Konuyla ilgili, UNESCO tarafından, 2013'te yedincisi düzenlenen etkinlik için bkz. http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/events/calendar-of-events/communication-and-information-events/?tx_browser_pi1%5BshowUid%5D=5248&cHash=dc462261ad 12 Aralık 2013 tarihinde erişildi.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.loc.gov/film/plan.html> 12 Aralık 2013 tarihinde erişildi.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.sc.edu/filmsymposium/orphanfilm.html> 12 Aralık 2013 tarihinde erişildi.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.sc.edu/filmsymposium/archive/orphans2001/lukow.html> 12 Aralık 2013 tarihinde erişildi.

⁸ "Orphans No More: Ephemeral Films and American Culture", A Proposal for a Theme Issue of Journal of Popular Film and Television <http://kampusherald.wordpress.com/2007/11/02/journal-of-popular-film-and-television/> 21 Ağustos 2014 tarihinde erişildi.

Sonuç

Film sayısı arttıkça, yalnızca filme ulaşmak yetersiz kalmış; onların çekim, yapım, dağıtım ve gösterimleriyle ilgili belgelere de ulaşılması gerekliliği önem kazanmıştır. Geline noktada, film arşivleri, görsel belgelerin olduğu kadar; kültürel belgelerin korunması amacını da taşımaktadır. Film arşivciliği çalışmaları, giderek daha çok sayıda ve türde film üretilmesi nedeniyle birçok altbaşlık kazanmaktadır. Bir yandan sinema tarihyazını çalışmaları kullanılmak üzere kaynakları derlemesi açısından önemli bir görev üstlenirken; diğer yandan görsel-işitsel üretimlerin toplanarak 'kültürel miras'ın korunması açısından da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla film arşivciliği, 'toplama'nın ötesine geçip bir uzmanlık alanına evrilerek, kütüphaneciliğin yanı sıra müzecilikle de işbirliği içinde çalışma sürecine girmiştir.

Kaynakça

- Abbott, J. E. (1995). Iris Barry, an outline of a project for founding the film library of the museum of modern art. *Film History*, 7(3), 325-335.
- Alpyağıl, R. (2006). 'Marrano' Derrida, 'Morisko' İbn Arabi, *Cogito* 47-48, 223-235.
- Barry, I. (1945). Motion pictures as a field of research. *College Art Journal*, 4(4), 206-209.
- Bottomore, S. (2006). Cinema museums-A worldwide list. *Film History*, 18, 261-273.
- Bowser, E. (1974). Introduction. *Cinema Journal*, 14(2), 1-2.
- Catapano, P. (1994). Creatin 'reel' value. The establishment of the museum of modern art film library: 1935 – 1939. *Film & History*, 24(3-4), 29-46.
- Cinema Journal (1974/75). Symposium on the methodology of film history, *Cinema Journal*, 14(2) Special issue, 1-80.
- Cohen, E. (2004). The orphanista manifesto: Orphan films and the politics of reproduction. *American Antropologist*, 106(4), 719-731.
- Decherney, P. (2001). *Imagining the archive: Film collecting in America before MoMA*, New York University, ProQuest, UMI Dissertations Publishing. 9997448. 21 Ağustos 2014 tarihinde <http://search.proquest.com/docview/304707607> adresinden erişildi.
- Derrida, J. (1995I). Archive fever: A freudian impression. *Diacritics*, 25(2), 9-63, 9-10.
- Dupin, C. (2006). The origins and early development of the national film library: 1929-1936. *Journal of the Media Practise*, 7(3), 199-217.
- Edmondson, R. (1995). Is film archiving a profession? *Film History*, 7(3), 245-255.
- Harris, V. (1997). Reviews/ resensies. *South African Archives Journal*, 39, 61-64.
- Henson, B. (1997). Iris Barry: American film archive pioneer. *The Katharine Sharp Review*, 4, 1-6, 21 Ağustos 2014 tarihinde <http://web.archive.org/web/20060906024502/http://alexia.lis.uiuc.edu/review.old/winter1997/henson.html> adresinden erişildi.
- Klau, W. (1974). Transcript of discussion. Symposium on the methodology of film history, *Cinema Journal*, 14(2), 47-63.
- Kuyper, E. (1994). Anyone for an aesthetic of film history. *Film History*, 6(1), 100-109.
- Lukow, G. (1999). *The politics of orphanage: The rise and impact of the 'orphan film' metaphor on contemporary preservation practice*. (sempozyumda dağıtılmış metin) . The Inaugural Orphan Films Symposium, University of South Carolina: ABD. 10 Eylül 2014 tarihinde https://www.academia.edu/747012/_The_Politics_of_Orphanage_The_Rise_and_Impact_of_the_Orphan_Film_Metaphor_on_Contemporary_Preservation_Practice_ adresinden erişildi.
- Melville, A. and Simmon, S. (1993) *Film preservation 1993: A study of the current state of American film preservation: Report of the Librarian of Congress*, 5 Kasım 2013 tarihinde <http://www.loc.gov/film/study.html> adresinden erişildi.
- Oğuz, N. (2008). *E-arşiv*. (Basılmamış bildiri). Onsekiz Mart Üniversitesi: Çanakkale. 21 Ağustos 2014 tarihinde <http://ab.org.tr/ab08/bildiri/109.pdf> adresinden erişildi.
- Streible, D. (2007). The role of orphan films in the 21st century archive. *Cinema Journal*, 46(3), 124-128.
- UNESCO (1994). *Museum international: Cinema museums and archive no: 184*, XLVI (4), Paris. 10 Eylül 2014 tarihinde <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000990/099022eo.pdf> adresinden erişildi.
- Usai, P.C. (1999). What is an orphan film? Definition, rationale and controversy” (Paper presented at the Symposium Orphans of the Storm, University of South Carolina), 12 Aralık 2013 tarihinde www.sc.edu/filmsymposium/archive/orphans2001/usai.html adresinden erişildi.
- Werner, G. (1974). A method of reconstructing lost films. *Symposium on the Methodology of Film History*, *Cinema Journal*, 14(2), 11-15.